

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าชายเลนถือเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วยพันธุ์พืชที่เจริญเติบโตในดินเลน มีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมที่มีน้ำทะเลท่วมถึงสม่ำเสมอ ป่าชายเลนจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าประโยชน์นานัปการ ทั้งในแง่เศรษฐกิจและระบบนิเวศ เป็นแหล่งผลิตอาหาร พลังงาน และเป็นแหล่งอาหารของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำ ในแง่เศรษฐกิจมนุษย์ใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลนเพื่อการเผาถ่าน การประมง การก่อสร้าง สมุนไพร รวมถึงใช้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ปลากระพง ปลาเก๋า กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย และหอยแมลงภู่ เป็นต้น ในแง่ของระบบนิเวศ ป่าชายเลนคือถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีความสมดุลของพืชพันธุ์และสัตว์นานาชนิด และนอกจากนี้ ยังป้องกันภัยธรรมชาติเป็นเกราะกำบัง และลดความรุนแรงของคลื่นลมชายฝั่ง ช่วยดักตะกอนและกั้นกรองมลพิษบนบกไม่ให้ไหลลงไปถึงสร้างความเสื่อมโทรมให้กับชายฝั่งและทะเล เป็นเสมือนกำแพงป้องกันการพังทลายของชายฝั่งจากกระแสน้ำและลมทะเล และป่าชายเลนเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมต่อระหว่างบกกับทะเลในการสร้างความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่งป่าชายเลนจึงมีความสำคัญต่อท้องถิ่นและชุมชนมาก (กรมป่าไม้, 2544 : 3)

เนื่องจากปัญหาหลายประการเป็นต้นว่า การเพาะเลี้ยงชายฝั่งโดยเฉพาะ การทำนาเกลือ แหล่งชุมชน แหล่งอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และกิจกรรมอื่นอีกหลายประเภทได้เจริญเติบโตและขยายตัวอย่างไร้ขอบเขต ไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลในพื้นที่ป่าชายเลนจนทำให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลงอย่างรวดเร็ว การจัดการป่าชายเลนส่วนใหญ่แล้วยังประสบปัญหาด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันเนื่องมาจากการบุกรุกทำลายและความต้องการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านท้องถิ่น มาตรการที่สำคัญเพื่อลดปัญหาดังกล่าวลง ก็คือ ให้ประชาชนทราบและเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่าชายเลนไว้ นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องขอความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ในการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือกิจกรรมที่จัดขึ้น ซึ่งเป็นที่เชื่อกันว่าการให้ประชาชนมีส่วนร่วมหรือ มีบทบาทในการดำเนินการ นอกจากจะเป็นการเพิ่มคุณภาพของการตอบสนองความต้องการของประชาชนท้องถิ่นและผู้เกี่ยวข้องแล้ว ยังทำให้กลุ่มคนดังกล่าวมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความต้องการให้ความร่วมมือ ทำให้การจัดการและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ประสบความสำเร็จสามารถจัดการได้อย่างยั่งยืน ปัญหาที่เกิดขึ้น เกิดจากหลาย

สาเหตุ โดยเฉพาะการขาดความรู้ ความเข้าใจ และขาดความรับผิดชอบ และนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ถึงขั้นวิกฤตก็ตาม แต่หากไม่รีบทำการป้องกัน การบำรุงรักษา และขาดการวางแผนที่ชัดเจน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของชุมชนเจ้าของพื้นที่ ที่มีส่วนร่วมในการคิดวางแผนปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษา อันก่อให้เกิดประโยชน์ในท้องถิ่นก็อาจเป็นผลเสียตามมาในอนาคต (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544 : 3)

พื้นที่ป่าชายเลนวนอุทยานปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นที่ตั้งของโครงการศูนย์การศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินีเดิมจัดเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์มีความสำคัญและมีประโยชน์ทั้งทางด้านสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้เริ่มจัดทำโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ มีกรมป่าไม้โดยสำนักงานป่าไม้เขต ได้จัดตั้งเป็นโครงการพิเศษในการปลูกป่าชายเลนและบริเวณพื้นที่ ซึ่งกำหนดให้เขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติคลองเก่า-คลองคอย เนื้อที่รวม 1,984 ไร่ ประกอบด้วยป่าชายเลน ป่าบกภูเขา ที่ดอนริมหาดชายทะเลที่รกร้าง นาทุ่งร้าง เพื่อพัฒนาเป็นป่าเอนกประสงค์สามารถใช้ประโยชน์ที่จะผลิตไม้ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป้องกันลมพายุและเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเพราะป่าชายเลนตามธรรมชาติที่มีอยู่ในปัจจุบันมีสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งบางส่วนถูกบุกรุกทำลาย บ้างก็ถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น และจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2534 (กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2549) ทรงตรัสว่า พืชพันธุ์ไม้ในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนมีประโยชน์มากปัจจุบันมีเหลืออยู่น้อย ให้เจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่มีความเกี่ยวข้องได้แก่ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์ ควรร่วมมือกันเพื่อจัดหาพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการทดลองขยายพันธุ์ต้นโกงกางและนำไปปลูกสร้างป่าชายเลนกันต่อไป ซึ่งพระองค์ทรงสนพระทัยและห่วงใยทรัพยากรป่าชายเลนเป็นอย่างยิ่ง โดยทรงขอให้ไม่ทำลายป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์และอนุบาลสัตว์น้ำขนาดเล็กช่วยให้คนไทยได้มีแหล่งอาหารทะเลได้บริโภคอย่างยั่งยืน วนอุทยานปราณบุรี จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาฟื้นฟูป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดยดำเนินการปลูกป่าชายเลน เพื่อเป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศชายฝั่งรวมถึงพื้นที่ใกล้เคียง จากรายงานของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พบว่า พื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในปี พ.ศ. 2545 ได้เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 3,220 ไร่ ซึ่งพื้นที่ป่าชายเลนที่เพิ่มขึ้นเป็นผลจากการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลน โดยเฉพาะพื้นที่ที่ผ่านการทำนาทุ่งเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการดำเนินการเกี่ยวกับป่าชายเลนต้องการความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการฟื้นฟู ปกป้อง อนุรักษ์ คืนสภาพที่สมบูรณ์ รวมถึงการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนให้มากขึ้นกว่าเดิมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเพื่อการดำรงชีพตามวิถีชุมชนอย่างยั่งยืน จึงต้อง

มีการแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนให้ยั่งยืน วิธีการหนึ่งที่น่าจะก่อให้เกิดผลดี คือ การส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าวเนื่องจากคนในชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับผลโดยตรงและการให้หน่วยงานรัฐเป็นผู้ดำเนินการป้องกันแก้ไข แต่ฝ่ายเดียวคงไม่บรรลุผลสำเร็จ

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน โดยมุ่งเน้นส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีความรักและมีความหวงแหนต่อทรัพยากรป่าชายเลน อันเป็นสมบัติส่วนรวมของประเทศชาติอย่างจริงจัง โดยยึดหลักการบริหารจัดการตามแนวทางนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ว่าประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนอย่างไรบ้าง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานและชุมชนในการสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

สมมติฐานการวิจัย

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี อยู่ในระดับปานกลาง
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนแตกต่างกันตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี มีขอบเขตการศึกษา ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่วนอุทยานปราชญ์บุรี ตำบลปากน้ำปราชญ์ อำเภอปราชญ์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในการศึกษา

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราชญ์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในด้านการมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผน มีส่วนร่วมปฏิบัติและสนับสนุน และมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล

3. ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ ได้แก่

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และรายได้ต่อเดือน

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู และการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟู

ตัวแปรตาม ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผน มีส่วนร่วมปฏิบัติและสนับสนุน และมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล

4. ขอบเขตด้านเวลา ระยะเวลาในการทำวิจัยตั้งแต่เดือน มกราคม–มีนาคม 2553

5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

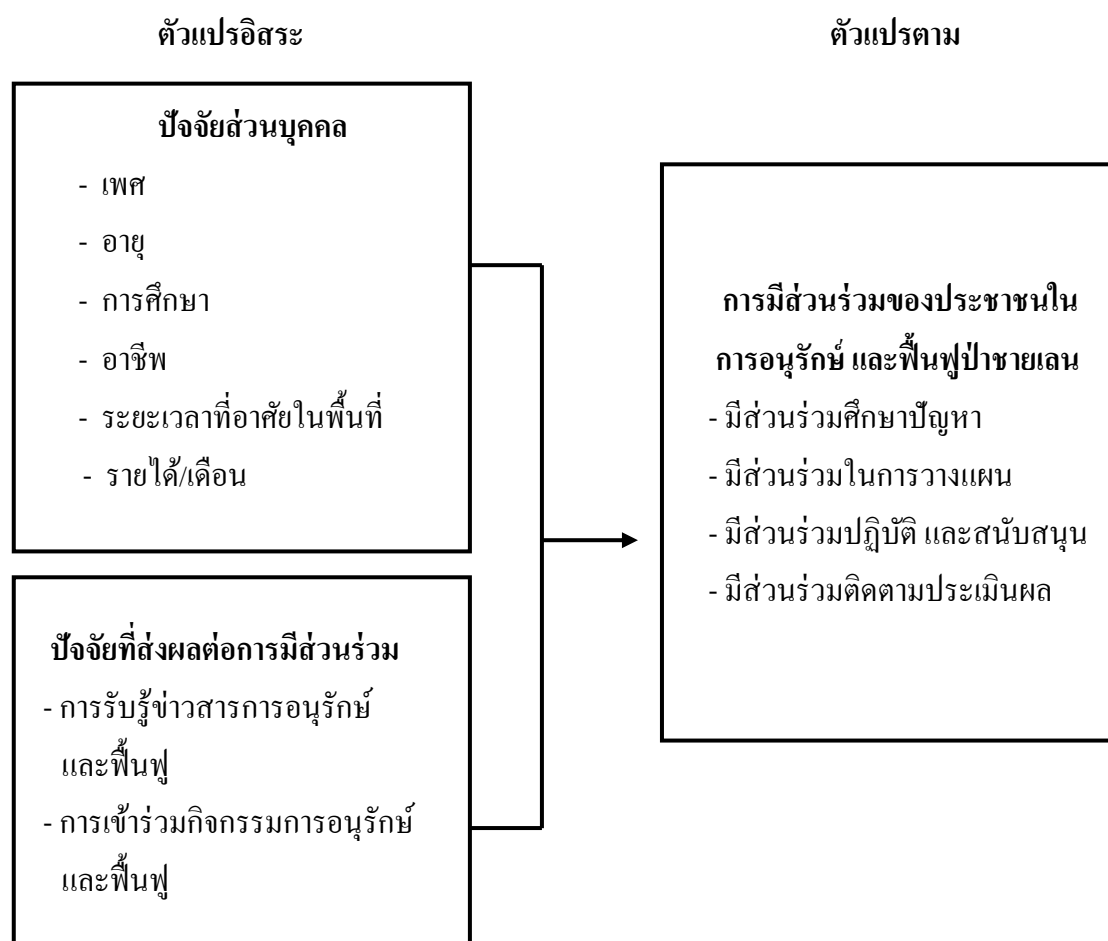
5.1 ประชากร ที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนในชุมชนบ้านหัวแหลมและชุมชนบ้านกิว อำเภอปราชญ์บุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จำนวน 470 คน

5.2 กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนในชุมชนบ้านหัวแหลม และชุมชนบ้านกิว จำนวน 216 คน โดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane, 1988 อ้างถึงใน พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2543 : 284-285) และใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดของสมพงษ์ ทองเกื้อ (2548 : 23) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของราษฎรตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งให้ความสำคัญกับปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ใน 2 ด้าน คือ ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟู และด้านการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ มาประยุกต์ใช้ และแนวคิดของ บุญมี รัตนะพันธ์ (2543 : 14) ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ 4 ด้าน โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้ใน 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผน มีส่วนร่วมปฏิบัติและสนับสนุน มีส่วนร่วมติดตามประเมินผล ตามกรอบแนวคิด ดังนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ในกระบวนการและกิจกรรมต่าง ๆ ในที่นี้จะศึกษาการมีส่วนร่วมใน 4 ด้าน คือ

การมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา หมายถึง ประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะ ถึงสาเหตุของปัญหา

การมีส่วนร่วมในการวางแผน หมายถึง ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดแนวทางการใช้ทรัพยากร ร่วมจัดลำดับความสำคัญของปัญหาในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติและสนับสนุน หมายถึง ประชาชนมีส่วนร่วมดำเนินการ ร่วมออกแรงงาน ร่วมออกวัสดุ ร่วมให้ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงาน

การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล หมายถึง ประชาชนมีส่วนร่วมในติดตามผลการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

การอนุรักษ์ หมายถึง การดำเนินการใดๆ ของชุมชน เพื่อป้องกันมิให้เกิดการทำลายจนเกิดความสูญเสียต่อระบบนิเวศป่าชายเลนและเพื่อให้มีปริมาณการเพิ่ม หรือการขยายพื้นที่ของป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

การฟื้นฟู หมายถึง การปรับปรุงป่าชายเลนโดยการปลูกป่าให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ปริมาณป่าชายเลนเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ด้วยการดำเนินกิจกรรม เช่น การปลูกป่า การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์

ป่าชายเลน หมายถึง ป่าไม้ที่ขึ้นในบริเวณหาดเลนของฝั่งทะเลในเขตร้อน และบริเวณปากน้ำที่มีเขตติดต่อกับทะเลซึ่งมีกระแสน้ำราบเรียบ พื้นที่จะต้องมีน้ำทะเลท่วมถึงตลอดเวลา

การเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟู หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกระทำ หรือเรียนรู้ในเรื่องที่นำไปสู่การพัฒนา บำรุงรักษาหรือปกป้องป่าชายเลน

การรับรู้ข่าวสารด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟู หมายถึง การได้รับรู้ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน เช่น การได้ดู ได้ฟัง ได้อ่าน ข้อมูลจากสื่อต่าง ๆ

วนอุทยานปราชญ์ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวน จัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. 2484 และ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ ประกอบด้วยพื้นที่ป่าชายเลน ป่าบกภูเขา มีวัตถุประสงค์ธรรมชาติสวยงาม เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งศึกษาทางธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ป่าชายเลน

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ทราบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
2. ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน วนอุทยานปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
3. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เป็นข้อมูลกำหนดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน